

Ігор МИРОНЕНКО

ORCID: 0000-0003-2853-2597

УНІФІКАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ПРАВІ ЄС

УДК 347.4 (341.9)

Постановка проблеми. Регулювання договірних зобов'язань є важливою частиною як цивільного права, так і всієї сфери приватного права. У разі появи у складі таких правовідносин т.з. «іноземного елемента» (найчастіше – у вигляді іноземного контрагента) виникає необхідність у визначенні права (національного правопорядку), положення якого слід застосовувати для їх врегулювання. Відтак постає питання про застосування колізійного методу регулювання для визначення такого компетентного національного права (правапорядку), який, у свою чергу, ґрунтується на системі колізійних норм, закріплених, насамперед, у національному законодавстві відповідної держави.

Кожна держава вправі самостійно встановлювати у своєму внутрішньому законодавстві ті чи інші колізійні норми, однак колізійне регулювання є ефективним за умов його уніфікації (гармонізації) з відповідними положеннями права інших країн, оскільки в іншому разі виникають як труднощі щодо застосування колізійного методу регулювання (зокрема т.з. «колізії колізій») [1, с. 69-71], так і перешкоди щодо визнання та виконання іноземних судових рішень. Тому існує об'єктивна необхідність дослідження та врахування позитивного досвіду колізійного регулювання в інших країнах, у даному випадку – колізійного регулювання договірних зобов'язань у праві Європейського Союзу (ЄС).

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Питання щодо розвитку колізійного регулювання договірних зобов'язань у праві Європейського Союзу неодноразово розглядалися у працях А.С.Довгерт, І.А. Діковської, В.І. Кисіля, К.Г. Цірат та інших українських і зарубіжних вчених. Тим не менше, розвиток наукових досліджень та практики правозастосування, розробка змін до законодавства України щодо регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом у зв'язку із оновленням ЦК Укра-

їни, а також необхідність його адаптації до права ЄС обумовлюють необхідність додаткового розгляду даного питання.

Метою даної статті є розгляд питання про уніфікацію колізійного регулювання договірних зобов'язань з іноземним елементом у праві ЄС.

Виклад основного матеріалу. Як вказується у літературі, робота щодо уніфікації колізійного регулювання зобов'язальних правовідносин у країнах майбутнього ЄС розпочалася ще 60-х рр. XX ст., а її проміжним результатом було представлення у 1972 році попереднього проекту «Конвенції про право, що застосовується до договірних та позадоговірних зобов'язань». У процесі подальшого доопрацювання даного документу його предмет було звужено до договірних зобов'язань, як підсумок – групою європейських держав було підписано «Конвенцію про право, що застосовується до договірних зобов'язань» (1980 р.) (т.з. «Римська конвенція») [2].

Надалі положення цієї «Конвенції» були трансплантовані у Регламент (ЄС) № 593/2008 Європейського Парламенту та Ради «Про право, яке підлягає застосуванню до договірних зобов'язань» від 17.06.2008 року (Регламент «Рим I»), який почав застосовуватися з 17 грудня 2009 року [2; 3, с. 33].

Відповідно, на сьогодні саме Регламент «Рим I» виступає основним актом права ЄС щодо уніфікації колізійних норм у сфері договірних зобов'язань. Як вказано у п. 6 його Преамбули, нормальне функціонування внутрішнього ринку ЄС вимагає, щоб колізійні норм різних держав-членів вказували на одне й те саме національне право незалежно від держави, де подано позов, що у підсумку забезпечує збільшення передбачуваності результату судових розглядів, підвищує визначеність щодо застосовуваного права та сприяє безперешкодному виконанню судових рішень [4].

За сферою застосування Регламент «Рим I» охоплює регулювання цивільних та господарських договірних зобов'язань з іноземним елементом, водночас він не застосовується у сфері додаткових, митних та адміністративних правовідносин (ч. 1 ст. 1) (однак слід враховувати, що водночас цим Регламентом охоплюються питання індивідуальних трудових договорів (ст. 8) – авт.).

Також із сфери застосування цього Регламенту виключаються правовідносини, передбачені ч. 2 ст. 1 (питання статусу особи; зобов'язання у сфері сімейних правовідносин; зобов'язання, що пов'язані із цінними паперами; арбітражні угоди та ін.) [4].

Із запровадженням Регламенту «Рим І» певних змін зазнала система колізійного регулювання договірних зобов'язань у праві ЄС, зокрема:

- відбулося зменшення «гнучкості» колізійного регулювання договірних відносин при застосуванні двох його основних принципів – автономії волі та найтіснішого зв'язку – на користь його більшої визначеності [5, с. 146-147].

Як зазначається із цього приводу у самому Регламенті, сприяння правовій визначеності при здійсненні правосуддя як його основний меті обумовлює необхідність забезпечення передбачуваності колізійного регулювання (п. 16 Преамбули). Таким чином, розробники Регламенту, посиливши «передбачуваність колізійного регулювання», розширили застосування традиційних «жорстких» колізійних прив'язок взамін принципів колізійного регулювання. Однак за судами все ж збережено «певну свободу розсуду з метою встановлення права, яке має найтісніші зв'язки із правовідношенням» (п. 16, 19-21 Преамбули, ч. 3-4 ст. 4) [4];

- даний Регламент закріпив нові спеціальні правила для договорів перевезення (ст. 5) та страхування (ст. 8); також було оновлено положення щодо індивідуальних трудових договорів (ст. 7) та запроваджено ряд нововведень стосовно договорів за участю споживача (ст. 6) [3, с. 34; 6, с. 193];

- матеріальна сфера застосування та положення щодо колізійного регулювання договірних зобов'язань узгоджено із іншими актами ЄС, зокрема Регламентом (ЄС) № 44/2001 Ради «Про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних та торгових справах» від 22 грудня 2000 року («Брюссель І») і Регламентом (ЄС) № 864/2007 Європейського парламенту та Ради «Про право, що підлягає застосуванню до позадоговірних зобов'язань» від 11 липня 2007 року («Рим ІІ») (п. 7 Преамбули Регламенту «Рим І») [3, с. 33].

За загальним правилом, відповідний договір регулюється правом, обраним його сторонами (ч. 1 ст. 3). Як визначено у п.

11 Преамбули Регламенту «Рим І», свобода сторін обирати право, що підлягає застосуванню, є одним із наріжних каменів системи колізійних норм у сфері договірних зобов'язань.

При цьому Регламент «Рим І» передбачає широку диспозитивність щодо вибору права, оскільки:

- цей Регламент дозволяє обирати до застосування право і у тому випадку, якщо воно не є правом однієї із держав-членів ЄС (ст. 2);

- сторони можуть передбачити застосування обраного ними права як для договору загалом, так і для окремої його частини (ч. 1 ст. 3);

- сторони у будь-який час можуть змінити обране право, застосувавши положення іншого правопорядку (ч. 2 ст. 3) [4].

Загалом, як відзначає К.Г. Цірат, чи не найбільшого прогресу щодо уніфікації автономії волі сторін у міжнародних комерційних договорах досягнуто саме у праві ЄС: спершу у «Римській конвенція про право, що застосовується до договірних зобов'язань» (1980 р.), а згодом – у Регламенті «Рим І» [7, с. 22].

Водночас Регламент «Рим І» зазнає певної критики, оскільки він не надає сторонам договору можливості вибрати т.з. «недержавне право» (зокрема «загальні принципи права», *lex mercatoria* та ін.) замість права якоїсь конкретної держави [3, с. 33-34]. Адже п. 13 Преамбули Регламенту дозволяє сторонам застосувати недержавне право (зокрема акти міжнародних міжурядових та неурядових організацій) лише у субсидіарному порядку, тобто воно застосовуватиметься у тій мірі, у якій це не суперечить праву відповідної держави (*law of the State*), що підлягає застосуванню до договору [7, с. 49-51].

Також необхідно відзначити, що Регламентом «Рим І» передбачено ряд обмежень щодо свободи вибору сторонами договору застосовуваного права, зокрема:

- вибір права щодо договорів перевезення пасажирів обмежено переліком, визначеним у ч. 3 ст. 5; щодо договорів страхування – переліком, передбаченим ч. 3 ст. 7; щодо споживчих договорів – дотриманням положень ч. 2 ст. 6, а індивідуальних трудових договорів – ч. 1 ст. 8 Регламенту;

- у Регламенті збережено положення щодо пріоритету імперативних норм відповідного правопорядку: так, відповідно до ч. 2 ст. 9 Регламенту, його положення не обмежують застосування переважаючих імперативних положень права суду [4].

За відсутності здійсненого сторонами вибору, застосуванню підлягає право, визначене згідно положень ст. 4 Регламенту «Рим I», які закріплюють систему достатньо загальноприйнятих колізійних правил, зокрема:

a) договір купівлі-продажу товарів – регулюється правом держави, де має своє місце проживання продавець;

b) договір надання послуг – регулюється правом держави, де має своє місце проживання постачальник послуг;

c) договір, що має предметом речове право на нерухоме майно чи оренду нерухомого майна, – регулюється правом держави, де знаходиться нерухоме майно;

d) договір оренди нерухомого майна для тимчасового особистого користування терміном не більше шести послідовних місяців – регулюється правом держави звичайного місця проживання власника (за умови, що орендарем є фізична особа, яка має звичайне місце проживання у тій же державі);

e) договір комерційної концесії – регулюється правом держави місця проживання правоволодільця;

f) договір дистрибуції (про збут продукції) – регулюється правом держави, де має своє звичайне місце проживання сторона, яка здійснює дистрибуцію (збут);

g) договір купівлі-продажу товарів на аукціоні – регулюється правом держави, у якій здійснюється аукціон (якщо це місце може бути визначене);

h) договір, що укладений у рамках багатосторонньої системи, яка забезпечує або полегшує узгодження різноманітних інтересів покупців і продавців, виражених через третіх осіб за допомогою фінансових інструментів відповідно до правил недискреційного характеру, яка регулюється правом однієї держави, – регулюється правом цієї держави [4].

Що ж стосується договорів, які не належать до однієї з вказаних категорій або за своїм ознаками належить до кількох ка-

тегорій, то вони регулюються правом держави звичайного місця проживання сторони, яка має здійснити виконання, що має вирішальне значення для змісту цього договору (ч. 2 ст. 4, також див. п. 19 Преамбули) [4].

Також Регламент «Рим I» передбачає застосування «найбільш тісно пов'язаного права» (права держави, з якою договір має найтісніший зв'язок) у випадках, якщо:

- з усіх обставин справи впливає, що договір має явно більш тісні зв'язки з іншою державою, ніж це впливає із правил ч. 1-2 ст. 4 Регламенту (ч. 3 ст. 4);

- якщо право, що підлягає застосуванню, не може бути визначене на підставі ч. 1-2 ст. 4 Регламенту (ч. 4 ст. 4) [4].

В цілому ж, як відзначив А.С. Довгерт, право, що застосовується до договірних зобов'язань за відсутності вибору сторін, у Регламенті «Рим I» визначається у наступній послідовності: спершу слід звертатися до конкретних колізійних прив'язок, визначених для передбаченої категорії договорів у ст. 4; якщо договір не потрапляє до цього переліку – необхідно керуватися загальним правилом «характерного виконання»; якщо ж за допомогою попередніх двох правил неможливо визначити застосовуване право – то слід звертатися до принципу найтіснішого зв'язку [3, с. 34].

Водночас у статтях 5-8 Регламенту «Рим I» викладено спеціальні положення щодо колізійного регулювання окремих видів договорів, які діють за відсутності здійсненого вибору щодо застосовуваного права. Вказане розглядається у літературі як відхід від концепції характерного виконання на користь застосування принципу найбільш тісного зв'язку при здійсненні колізійного регулювання таких договорів або ж як обмеження свободи вибору сторонами застосовуваного права (автономії волі сторін), що обумовлено специфікою змісту та суб'єктного складу відповідних зобов'язань [8, с. 63].

Таке спеціальне колізійне регулювання встановлено, зокрема, для таких договірних конструкцій, як:

- *договори перевезення* (ст. 5). При цьому слід відзначити, що у Регламенті розмежовано колізійне регулювання договорів перевезення вантажу та договорів перевезення пасажирів, що у

фахових публікаціях розглядається як одна із новел цього акту у порівняння із «Римською конвенцією про право, що застосовується до договірних зобов'язань» (1980 р.) [6, с. 193].

Так, за загальним правилом, за відсутності вибору права договору перевезення вантажу регулюється правом держави звичайного місця проживання перевізника, за умови, що місце навантаження, місце доставки або звичайне місце проживання відправника також знаходиться у цій державі; у іншому ж разі – застосовується право держави, у якій знаходиться визначене сторонами місце доставки вантажу (ч. 1 ст. 5).

Що ж стосується договорів перевезення пасажирів, то, за загальним правилом, вони регулюються правом держави звичайного місця проживання пасажирів, за умови, що місце відправлення або призначення також знаходиться у цій державі; якщо ж ця умова не виконується, то застосовується право держави місця проживання перевізника (ч. 2 ст. 5);

- *споживчі договори (договори за участю споживача)* (ст. 6). За загальним правилом, договір за участю споживача-фізичної особи регулюється правом держави звичайного місця проживання споживача за умови, що підприємець здійснює свою підприємницьку діяльність у цій державі або поширює свою діяльність на цю територію (ч. 1 ст. 6);

- *договори страхування* (ст. 7). За відсутності вибору сторонами права, що підлягає застосуванню, за загальним правилом, договір страхування регулюється правом держави звичайного місця проживання страховика, а якщо з усіх обставин справи випливає, що договір має явно тісніші зв'язки з іншою державою, то застосовується право цієї країни (ч. 2 ст. 7);

- *індивідуальні трудові договори* (ст. 8). За загальним правилом, за відсутності здійсненого сторонами вибору права, індивідуальний трудовий договір регулюється правом держави звичайного місця виконання роботи, включаючи випадки тимчасового виконання роботи в іншій державі (ч. 2 ст. 8) [4].

Загалом ж, як бачимо, закріплена у чинному законодавстві України система колізійних норм щодо регулювання договірних зобов'язань з іноземним елементом (розділи III «Колізійні норми

щодо правочинів, довіреності, позовної давності» та VI «Колізійні норми щодо договірних зобов'язань» Закону України «Про міжнародне приватне право» [9, с. 142-151] відрізняється від тієї, що закріплена у праві ЄС та представлена положеннями Регламенту «Рим I». Вказане загалом є закономірним, оскільки, як вказується у літературі, при розробці відповідних положень чинного Закону України «Про міжнародне приватне право» до уваги бралися норми більш ранньої уніфікації – «Римської конвенції про право, що застосовується до договірних зобов'язань» (1980 р.) [3, с. 33-35; 5, с. 146]. Відтак актуальним є питання про їх подальше доопрацювання та узгодження із положеннями Регламенту (ЄС) № 593/2008 Європейському Парламенту та Ради «Про право, яке підлягає застосуванню до договірних зобов'язань» від 17.06.2008 року (Регламент «Рим I»).

Висновки. На сьогодні заключним етапом процесу уніфікації колізійного регулювання договірних зобов'язань у праві ЄС є прийняття Регламенту (ЄС) № 593/2008 Європейського парламенту та Ради «Про право, яке підлягає застосуванню до договірних зобов'язань» від 17.06.2008 року (Регламент «Рим I»).

Регламент «Рим I» закріплює систему колізійних норм щодо врегулювання конфліктів законодавств (національних правових систем), що застосовуються до договірних зобов'язань у сферах цивільних та господарських правовідносин (ч. 1 ст. 1). В основі цієї системи покладено загальне правило, згідно якого відповідний договір регулюється правом, яке обрали сторони цього договору (ч. 1 ст. 3). Загалом Регламентом «Рим I» передбачено широку диспозитивність («автономію волі») щодо вибору сторонами договору застосовуваного права, однак у літературі він піддається критиці через відсутність положення щодо можливості обирати т.з. «недержавне право», зокрема міжнародні торговельні звичаї (*lex mercatoria*).

У випадку відсутності здійсненого сторонами вибору права, до відповідного договору застосуванню підлягає право, визначене згідно положень ст. 4 Регламенту «Рим I», що ґрунтуються на принципі «характерного виконання» (застосуванню підлягає право звичайного місця проживання сторони, яка має здійснити вирішальне для змісту відповідного договору виконання).

Водночас у ст. 5-8 Регламенту «Рим I» викладено спеціальні положення щодо колізійного регулювання окремих видів договорів (договори перевезення, споживчі договори, договори страхування, індивідуальні трудові договори), згідно яких за відсутності здійсненого сторонами вибору права застосуванню підлягає найбільш тісно пов'язане право.

1. Мироненко І.В. *Міжнародне приватне право: навчальний посібник. 2-ге вид., доповн. і перероб. К.: Алерта, 2013. 288 с.*
2. Чевичалова Ж.В. *Уніфікація колізійних норм у праві Європейського Союзу. Теорія і практика правознавства. 2013. http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_73*
3. Довгерт А.С. *Колізійне регулювання договірних відносин в Європейському Союзі та Україні. Приватне право і підприємництво. 2012. № 11. С. 32-35.*
4. Регламент (ЄС) № 593/2008 Європейського Парламенту та Ради «Про право, яке підлягає застосуванню до договірних зобов'язань» від 17.06.2008 («Рим I»). *Zakon online. URL: https://zakononline.ua/documents/show/287485__287550*
5. Довгерт А. *Міжнародне приватне право: зміна концепції. К.: Алерта, 2024. 256 с.*
6. Венгрінюк Ю. *Спеціальні правила для окремих видів договорів у колізійному праві Європейського Союзу. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2015. № 1. С. 193-197.*
7. Цірат К.Г. *Автономія волі сторін у Гаазьких Принципах вибору права у міжнародних комерційних договорах: дис. к.ю.н.: 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 231 с.*
8. Борт О.П. *Спеціальні правила встановлення договірних статуту зобов'язання. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 1. С. 62–65.*
9. Мироненко І.В. *Колізійне регулювання міжнародних комерційних договорів в Україні: сучасні підходи та перспективи розвитку. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. Випуск 4. С. 142-151.*

Мироненко І.В. Уніфікація правового регулювання договірних зобов'язань у праві ЄС.

У даній статті розглянуто питання про розвиток колізійного регулювання договірних зобов'язань у праві Європейського Союзу.

На сьогоднішній день заключним етапом процесу уніфікації цих норм у ЄС є прийняття Регламенту (ЄС) № 593/2008 Європейському парламенту та Ради «Про право, яке підлягає застосуванню до договірних зобов'язань» від 17.06.2008 року (Регламент «Рим I»).

Регламент «Рим I» закріплює систему колізійних норм щодо врегулювання конфліктів законодавств (національних правових систем), що застосовуються до договірних зобов'язань у сферах цивільних та господарських правовідносин (ч. 1 ст. 1). В основі цієї системи покладено загальне правило, згідно якого відповідний договір регулюється правом, яке обрали сторони цього договору (ч. 1 ст. 3). Регламентом «Рим I» передбачено широку диспозитивність («автономію волі») щодо вибору сторонами договору застосовуваного права, однак у літературі він піддається критиці через відсутність положення щодо можливості обирати т.з. «недержавне право», зокрема міжнародні торговельні звичаї (*lex mercatoria*).

У випадку відсутності здійсненого сторонами вибору права, до відповідного договору підлягає застосуванню право, визначене згідно положень ст. 4 Регламенту «Рим I», що ґрунтуються на принципі «характерного виконання» (застосуванню підлягає право звичайного місця проживання сторони, яка має здійснити вирішальне для змісту відповідного договору виконання). Водночас у ст. 5-8 Регламенту «Рим I» викладено спеціальні положення щодо колізійного регулювання окремих видів договорів (договори перевезення, споживчі договори, договори страхування, індивідуальні трудові договори), згідно яких за відсутності здійсненого сторонами вибору права застосуванню підлягає найбільш тісно пов'язане право.

Ключові слова: цивільне право, договір, цивільно-правовий договір, предмет договору, зобов'язання, зобов'язальні правовідносини, договірне зобов'язання, механізм правового регулювання, диспозитивність, автономія волі, споживач, приватне право, колізійне регулювання, уніфікація колізійного регулювання, право ЄС.

Myronenko I.V. Unification of the legal regulation of contractual obligations in the law of EU.

This article examines the issue of the development of the conflict regulation of contractual obligations in the law of the European Union.

Today, the final stage of the process of unification of these norms in the EU is the adoption of Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17.06.2008 on the law applicable to contractual obligations (Regulation «Rome I»).

Regulation «Rome I» establishes a system of conflict rules for the settlement of conflicts of laws (national legal systems) applicable to contractual obligations in the fields of civil and commercial legal relations (Part 1, Article 1). This system is based on the general rule according to which the relevant contract is governed by the law chosen by the parties to this contract (Part 1, Article 3). Regulation «Rome I» provides for broad discretion («autonomy of will») regarding the choice of applicable law by the parties to the contract, however, it is criticized in the literature due to the lack of a provision on the possibility of choosing the so-called «non-state law», in particular international trade customs (*lex mercatoria*).

In the absence of a choice of law made by the parties, the law determined in accordance with the provisions of Article 4 of Regulation «Rome I», which is based

on the principle of «characteristic performance» (the law of the habitual residence of the party who must perform the performance decisive for the content of the relevant contract, shall apply to the relevant contract). At the same time, Articles 5-8 of Regulation «Rome I» set out special provisions on the conflict of laws regulation of certain types of contracts (carriage contracts, consumer contracts, insurance contracts, individual employment contracts), according to which, in the absence of a choice of law made by the parties, the most closely related law shall apply.

Keywords: civil law, contract, civil law contract, subject of the contract, obligation, binding legal relations, contractual obligation, mechanism of legal regulation, discretion, autonomy of will, consumer, private law, conflict of laws regulation, unification of conflict of laws regulation, law of EU.